

ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific papers

Vol. 16.4.

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

KNOWLEDGE

***INTERNATIONAL JOURNAL
SCIENTIFIC PAPERS
VOL 16.4***

31.3 – 2.4.2017

Vrnjacka Banja, SERBIA

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 16.4

EDITORIAL BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Predrag Trajković PhD, Jove Kekenovski PhD, Svetlana Trajković PhD, Zivota Radosavljević PhD, Margarita Koleva PhD, Mile Matijević PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Aleksandar Nikolovski PhD, Marija Knezević PhD, Irina Singaveskaya PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Oliver Dimitrijević PhD, Nedzat Koraljić PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Lisen Bashkurti PhD, Tome Naumov PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 16.4

ISSN 1857-923X

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academician Prof. Vlado Kambovski, PhD

- Prof. Robert Dimitrovski PhD, Vice – Rector, Dean, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Dimitar Radev PhD, Rector of University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Trayan Popkochev PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Sofronije Miladinovski, PhD, University Hadzi Zeka, Peja (Kosovo)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)
- Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Koleva, PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
- Prof. Oliver Iliev PhD, Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Margarita Bogdanova, PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Sreten Miladinovski, PhD, Dean, Faculty of Law, MIT University (Skopje)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Mitko Kotochevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Nenad Taneski, PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forschung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lisent Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peja (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (MNE)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Nedjad Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High School of applied professional studies, Vranje (Serbia)
- Prof. Nevenka Tatkovic, PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Prof. Mahmut Chelik, PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Rumen Stefanov, PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Marija Mandaric, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Saad Motahhir PhD, High School of Technology, Fez (Morocco)
- Doc. Ana Dzumalievva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)

ORGANIZING COMMITTEE

- Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade (Serbia)
- Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Evdokia Petkova, South West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Marios Miltiadou, PhD, Aristotle University of Thessaloniki (Greece)
- Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Branko Boskovic PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Bulgaria)
- Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Isa Spahiu PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Violeta Dimova, PhD, University “Goce Delcev”, Stip (Macedonia)
- Mirjana Borota – Popovska, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Izet Zeqiri, PhD, South East European University, Tetovo (Skopje)
- Ekaterina Arabska, PhD, Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo (Bulgaria)
- Nebojsa Cvetanovski, PhD, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Rumens Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)

Contents

INTERNATIONALIZATION AS A WAY TO ENHANCE THE COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION OF AZERBAIJAN AND GEORGIA.....	1345
Larisa Korganashvili, Ph.D.....	1345
Natavan Mammadova, PhD.....	1345
BANKING PARTNERSHIP - CONTRIBUTION TO THE NEW ECONOMIC THEORY ...	1353
Halil Kalač, Ph.D.....	1353
CHANGES AND CHANGING APPROACH TOWARD EDUCATION.....	1359
Laste Spasovski, Ph.D.....	1359
Robert Dimitrovski, Ph.D.....	1359
EUROPEAN COOPERATION ON EDUCATION AND TRAINING: ET 2020 STRATEGY	1365
Bardul Tushi, Ph.D.....	1365
Agim Rushiti, Ph.D.....	1365
DETERMINING COMPETITIVE POSITION OF THE COMPANY UNDER THE RELEVANT COMPONENTS IN SERVING CONSUMERS.....	1369
Lence Petreska, Ph.D.....	1369
Pavlina Stojanova, Ph.D.....	1369
Emilija Stevanovska, Ph.D.....	1369
DEVELOPMENT TRENDS OF THE GLOBAL FINANCIAL SYSTEM AND CREDIT RATING AGENCIES.....	1375
Mrvić Tatjana, Ph.D.....	1375
Gordana Stojmenović, M.Sc.....	1375
PERSONAL MORAL OF ENTREPRENEURS.....	1381
Marija Zarezankova-Potevska, Ph.D.....	1381
Silvana Jovcheska, Ph.D.....	1381
SITUATION ANALYSIS AND PRINCIPE OF RATIONALITY KARL POPPER IN ECONOMIC SCIENCE.....	1388
Violeta Babić, Ph.D.....	1388
Aleksandra Milosavljević, M.Sc.....	1388
FINANCIAL REPORTING OF DERIVATIVE FINANCIAL INSTRUMENTS.....	1394
Pavlina Stojanova, Ph.D.....	1394
Lence Petreska, Ph.D.....	1394
Emilija Stevanovska, Ph.D.....	1394
ETHNIC IDENTITY AND EDUCATIONAL IMPACTS FOR ANTI-DISCRIMINATION IN SCHOOL-AGE YEARS.....	1402
Daniela Tasevska, Ph.D.....	1402
Sofia Dermendjieva, Ph.D.....	1402
Gergana Dyankova, Ph.D.....	1402
YOUTH UNEMPLOYMENT IN EUROPE: CAUSES AND SOLUTIONS.....	1408
Liljana Pushova, M.Sc.....	1408
Maja Randjelovic, M.Sc.....	1408
Marko Jankovic, Ph.D.....	1408
Marina Blazekovikj, Ph.D.....	1408
INFLUENCE OF THE INTERNATIONAL MONETARY FUND AND GLOBALIZATION – ANALYSIS OF THE CASE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA.....	1414

Twelfth International Scientific Conference
 KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Aferdita Shabani	1414
Halit Shabani, Ph.D.....	1414
EXCEPTIONS AND LIMITATIONS ON EXCLUSIVE COPYRIGHT: US DOCTRINE OF FAIR USE	1424
Ivona Sekulovska, M.Sc	1424
Mirjana Sekulovska, Ph.D	1424
DESIGN THINKING METHOD AND CREATION OF BUSINESS INNOVATION.....	1428
Ana Dajovska, MSc	1428
INSTITUTIONAL VIS-À-VIS POLICY CHANGE: CROSSING PILLARS IN THE EUROPEAN UNION'S AREA OF FREEDOM, SECURITY AND JUSTICE.....	1435
Ivica Josifovic, Ph.D.....	1435
Zlatko Keskoski, Ph.D.....	1435
POSTMODERN TERRORISM AND AESTHETICS OF DESTRUCTION	1443
Radomir Popovski, Ph.D.....	1443
MILITARY OPERATIONS AND SPECIAL OPERATIONS.....	1449
Nikola Kiskoski, M.Sc.....	1449
ANALYSIS OF THE ANNUAL REPORTS OF THE OMBUDSMAN IN THE PERIOD 2010-2015.....	1455
Toshe Panov	1455
Natalija Petrova.....	1455
Biljana Stoilova.....	1455
HUMAN RIGHTS – GLOBAL PARADOX.....	1463
Fani Kuzmanovska, L.L.M.....	1463
ENTRY OPPORTUNITIES IN THE BULGARIAN MILITARY - EDUCATIONAL SYSTEM AND ENSURING OF CIVIL RIGHTS.....	1469
Venelin Terziev	1469
Veselin Madanski	1469
SOME LESSONS LEARNED FROM PARTICIPATION IN STABILIZATION AND RECONSTRUCTION OPERATIONS	1502
Peter Dimitrov, Ph.D.....	1502
INCREASE OF THE INTENSITY OF ILLEGAL MIGRATION IN NORTH AFRICA THROUGH WEST-BALKAN ROUTE IN 2017 AND ITS INFLUENCE OF SMUGGLING OF MIGRANTS.....	1514
Toshe Panov	1514
Gordana Panova.....	1514
IMPLEMENTATION OF INFORMATION SYSTEM FOR MANAGEMENT PROGRAMMING PACKAGES/SERVICES AT MACEDONIAN AGENCY FOR AUDIO AND AUDIOVISUAL MEDIA SERVICES.....	1520
Lucija Gjurkovik,.....	1520
Slavcho Chungurski, Ph.D.....	1520
TEACHING OF NATURAL SCIENCES AND SOCIETY AND HER IMPLEMENTATION IN THE COMBINED CLASSES	1526
Snezana Jovanova-Mitkovska, Ph.D.....	1526
WEBSITE PROMOTION OF TOURISM IN REPUBLIC OF MACEDONIA	1534
Mirjana Sekulovska, Ph.D.....	1534

Twelfth International Scientific Conference
 KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Ivona Sekulovska, M.Sc	1534
THE EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AND THEIR IMPACT ON LEISURE TIME OF THE YOUNG	1540
Despina Sivevska, Ph.D.....	1540
Biljana Popeska, Ph.D.....	1540
TRADITIONAL GAMES IN PRIMARY SCHOOL CURRICULUM	1548
Biljana Popeska, Ph.D.....	1548
Snezana Jovanova-Mitkovska, Ph.D.....	1548
THE SPECIFICITY OF ALLOCATION OF MANAGEMENT ROLES IN SPORT	1556
Branko Bošković, Ph.D.....	1556
Nebojša Ilić	1556
Darko Habuš	1556
TEAM WORK AS CREATIVITY INCENTIVE IN ART	1560
Emilija Đikić – Jovanović.....	1560
Aleksandra Perić – Nikolić.....	1560
Nataša Blagojević.....	1560
Milan Vasić.....	1560
Viktorija Stanković.....	1560
Miodrag Šmelcerović.....	1560
FLAT FEET – A NEGLEGTED PROBLEM WITH SIGNIFICANT CONSEQUENCES.....	1564
Katya Mollova	1564
Anushka Uzunova.....	1564
EARLY POSTOPERATIVE REHABILITATION OF PATIENTS WITH TOTAL ENDOPROTHESIS OF THE HIP	1570
Sulejman Gorgen	1570
Lence Nikolovska, Ph.D	1570
Tose Krstev, Ph.D.....	1570
Tamara Stratorska	1570
REPRESENTATION OF POLYCYSTIC OVARY SYNDROME (PCOS) IN THE DAILY WORK OF PRIMARY HEALTH CARE	1574
Gjorgji Shumanov, Ph.D.....	1574
Mirjana Grumbareva.....	1574
EFFECTS OF KINESITHERAPY IN PATIENTS WITH JUVENILE DIABETES	1582
Marijana Gjorgjieva	1582
Lence Nikolovska, Ph.D	1582
Svetlana Jovevska, Ph.D.....	1582
Gordana Panova, Ph.D.....	1582
EPIDEMIOLOGICAL FEATURES OF DIABETES MELITUS IN KUMANOVO AND THE SURROUNDING SETTLEMENTS WITHIN FROM 2011 TO 2015	1588
Grozdanka Bozinovska	1588
PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF RHINOSEPTOPLASTY	1594
Atanas Stefanov	1594
Dimitur Mihaylov	1594
Stefani Stefanova	1594
Valentin Stoyanov	1594

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE PATIENTS WITH DEPRESSIVE DISTURBANCES IN THE GOB 8TH SEPTEMBER, SKOPJE FROM 2014 TO 2016.....	1598
Marina Angeleska	1598
TREATMENTS FOR WEIGHT LOSS AND REDUCTION OF CELLULITE IN WOMEN	1606
Kika Taseva.....	1606
Lence Nikolovska, Ph.D	1606
Gordana Panova, Ph.D.....	1606
Svetlana Jovevska, Ph.D.....	1606
ETHICAL APPROACH, TREATMENT AND PROGNOSIS IN PATIENTS WITH RHEUMATOID ARTHRITIS.....	1611
Gordana Panova.....	1611
Slagjana Stojanova.....	1611
Violeta Dzidrova	1611
ПРОЦЕНА НА ЗАДОВОЛСТВОТО НА ПАЦИЕНТИТЕ ОД КОМУНИКАЦИЈАТА СО ЗДРАВСТВЕНИТЕ РАБОТНИЦИ	1619
Панова Гордана	1619
Н.Трифунова.....	1619
Ѓ.Шуманов	1619
В.Џидрова	1619
Т.Панов.....	1619
HYPOGLYCEMIA, REPRESENTATION IN THE LABORATORY RESULTS IN THE PUBLIC HOSPITAL IN STRUMICA.....	1627
Gordana Panova	1627
S. Choreva.....	1627
V.Dzidrova	1627
QUALITY MANAGEMENT SYSTEM ISO 9001:2001	1635
Vlado Velkoski, Ph.D.....	1635
Bojana Petrushevska	1635
IMPORTANCE OF WORKERS EDUCATION IN ORDER TO ACHIEVE THE EUROPEAN WORKPLACE AND ENVIRONMENTAL SAFETY STANDARDS	1640
Miodrag Šmelcerović.....	1640
Nebojša Ristić.....	1640
Nenad Kostadinović.....	1640
Oliver Dimitrijević.....	1640
Dragan Djordjević.....	1640
IMPROPER NUTRITION AND DISEASES IN PRE-SCHOOL CHILDREN.....	1643
Gordana Panova	1643
Lence Taseva.....	1644
Gjorgji Shumanov	1644
Violeta Dzidrova	1644
IMPACT OF FOOD ON BLOOD GLUCOSE AS A VARIABLE PARAMETER ANALYSIS OF BLOOD.....	1656
Tony Mitrovski.....	1656
Daniela Belichovska, Ph.D	1656
Blagica Cekova, Ph.D.....	1656

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

CALCULATION OF THE NEED PROPERTIES OF THE PADDY RICE.....	1660
Evgeniy Stoyanov	1660
Dimitar Yankov	1660
EFFECT OF ENVIRONMENT TO WHEAT QUALITY PROPERTIES.....	1667
Desimir Knezevic.....	1667
Veselinka Zecevic	1667
Danica Micanovic,	1667
Mirjana Menkovska	1667
Snježana Glumac	1667
COMMONLY USED TEXTILE FIBERS IN COMPOSITE INDUSTRY FOR SPECIAL PURPOSES.....	1673
Sanja Risteski.....	1673
Silvana Zhezhova.....	1673
Vineta Srebrenkoska	1673
NEW KNOWLEDGES ABOUT TREATMENT OF COTTON FABRIC FOR HYDROPHOBICITY EFFECTS	1678
Marija Kodric.....	1678
Aleksandra Micic	1678
Dragan Djordjevic, Ph.D.....	1679
Miodrag Smelcerovic, Ph.D.....	1679
NEW KNOWLEDGES OF COLORED WASTEWATER PURIFICATION BY ACTIVATED CARBON OBTAINED FROM WASTE FIBERS.....	1685
Aleksandra Micic	1685
Marija Kodric.....	1685
Miodrag Smelcerovic, Ph.D.....	1685
Dragan Djordjevic, Ph.D.....	1685
ANALYSIS OF THE STRUCTURE AND MOST IMPORTANT CHARACTERISTICS FOR A FIRST AID KIT, GAUZE AND TRIANGULAR BANDAGES.....	1692
Suzana Djordjevic, Ph.D.....	1692
Dragan Djordjevic, Ph.D.....	1692
Miodrag Smelcerovic, Ph.D.....	1692
ANALYSIS OF THE STRUCTURE AND MOST IMPORTANT CHARACTERISTICS OF CALICO BANDAGE FOR FIRST AID.....	1699
Suzana Djordjevic, Ph.D.....	1699
Miodrag Smelcerovic, Ph.D.....	1699
Dragan Djordjevic, Ph.D.....	1699
PRELIMINARY EXTAMINATION OF NATURAL RAW MATERIAL PERLITE FROM R. MACEDONIA AND ITS APPLICATION IN THE SUNTHESIS OF POROUS MATERIAL.....	1705
Vesna Markoska	1705
Blagica Cekova	1705
Vlado Velkoski.....	1705
Dragan Jovanov	1705
ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF EXTRACTS OF MEDICINAL PLANTS HIPERICUM PERFORATUM, MATRICARIA CHAMOMILLA, GERANIUM SANGGUINEUM AND	

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

NEPETA CATARIA AND THEIR APPLICATION IN THE TREATMENT OF CERTAIN INFECTIOUS DISEASES IN REPUBLIC OF MACEDONIA	1709
Dragan Jovanov	1709
Botio Zaharinov	1709
Blagica Cekova	1709
Cyril Lisichkov	1709
Slobodan Velichkovich	1709
APPLICATION OF COSMETIC PRODUCTS - SHAMPOOS	1715
Filip Jovanovski	1715
Blagica Cekova	1715
Viktorija Bezhovska	1715
Erhan Mustafa	1715
THE ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF ESSENTIAL OILS AND EXTRACTION OF MEDICINAL PLANTS GALIUM VERUM, ECHINACEA, GARLIC, TURMERIC, CORN SILK, RASPBERRY, RED JOHN'S WORT , ST. JOHN'S WORT AND GINGER AND USE AS ADJUVANT THERAPY IN THE TREATMENT OF CANCER OF THE LYMPHATIC SYSTEM.....	1723
Dragan Jovanov	1723
Monika Jovanova	1723
Ivana Cvetanoska	1723
Slobodan Velickovik	1723
APPLICATION OF MEDICINAL AROMATIC AND SPICE PLANTS ZINGIBER OFFICINALE, MENTHA PIPERITA, RUBUS FRUCTICOSUS, MALVA SILVESTRIS, FRAGARIA VESCA, SAMBUCUS NIGRA, CORNUS MASCULA, TARAXACUM OFFICINALE, ERYTHRAEA CENTAURIUM AND THEIR PHYTOTHERAPEUTIC ACTION TO PROTECT AGAINST COLON CANCER	1727
Dragan Jovanov	1727
Monika Jovanova	1727
Ivana Cvetanoska	1727
Slobodan Velickovik	1727
SOURCES AND CLASSIFICATION OF AIR POLLUTION.....	1733
Tode Kasapinov	1733
Blagica Cekova	1733
Vlado Velkoski	1733
Erhan Mustafa	1733
WATER POLLUTION AND TREATMENT.....	1739
Blagica Cekova	1739
Biljana Janevska	1739
Viktorija Bezhovska	1739
Filip Jovanovski	1739
CULTURAL MEMORY AND AESTHETICAL AND ETHICAL IMPLICATIONS OF THE HOLOCAUST	1747
Radomir Popovski, Ph.D.....	1747
THE COMPLEX "NATION / NATIONAL - IDENTITY" AND ITS INTERNAL RELATIONS AND VITALITY WITHIN THE POSTCOLONIAL AND CULTURAL STUDIES.....	1753

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Zlatko Popovski M.A.....	1753
ЛОВНАТА КИНОЛОГИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА- СОСТОЈБА И ПЕРСПЕКТИВИ	1761
Мишо Христовски.....	1761
Александар Трајчовски.....	1761
Санде Крмарски	1761
Ивица Панчевски	1761
Румен Валчовски.....	1761
OLD MILITARY HOSPITAL COMPLEX IN BITOLA.....	1763
Marula Nikoloska, Ph.D	1763
ARRANGEMENT OF INDUSTRIAL COMPLEX.....	1771
Vangjel Dunovski Ph.D.....	1771
Damjan Balkoski B.Arch	1771
CITIES - CENTERS FOR TOURISM DEVELOPMENT.....	1776
Kliment Naydenov	1776
Tony Traykov	1776
CONVERSION OF THE CHURCH IN ROTTERDAM IN THE FAMILY RESIDENTAL BUILDING	1780
Ivana Stošić, M.Sc.	1780
Gorica Ljubenov, Ph.D	1780
Miodrag Šmelcerović, Ph.D.....	1780
ANALYSIS OF THE TRENDS IN TOURISM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA FOR IMPLEMENTATION OF THE MANIFESTATION TOURISM	1788
Mihael Risteski, M.Sc.....	1788
Gabriela Rakicevikj, Ph.D	1788
Sofronija Miladinovski, Ph.D	1788
ANALYSIS OF THE MANIFESTATION TOURISM CONNECTED WITH THE TRADITIONS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA.....	1808
Gabriela Rakicevikj, Ph.D	1808
Mihael Risteski, M.Sc.....	1808
THE IMPACT THAT THE NATIONAL CUISINE HAS IN OHRID'S TOURIST OFFER... ..	1824
Nikola Cuculeski, Ph.D.....	1824
Aleksandar Cuculeski, Ph.D	1824
Sreten Miladinovski, Ph.D.....	1824
STRATEGIJA EKONOMSKOG RAZVOJA TURIZMA U REGIONU PEĆ-I	1834
Halit Shabani, Ph.D.....	1834
Hajrija Škrijelj, Ph.D.....	1834
Ibish Mazreku, Ph.D	1834
MENADZMENT POSLOVNE IZVRSNOSTI U VISOKOKATEGORIZIRANIM HOTELIMA NA KOSOVU	1848
Hajrija Škrijelj, Ph.D.....	1848
Halit Shabani, Ph.D.....	1848
Ibish Mazreku, Ph.D	1848
Sreten Miladinovski, Ph.D.....	1848

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

MENAXHMENTI DHE PËRSHTATJA E BIZNESIT ME MJEDISET E REJA KONKURUESE	1859
Baki Koleci	1859
Redon Koleci	1859
MENAXHIMI I NDRYSHIMIT NË NDËRMARRJET	1863
Violeta Koleci	1863
Redon Koleci	1863

**TEACHING OF NATURAL SCIENCES AND SOCIETY AND HER IMPLEMENTATION
IN THE COMBINED CLASSES**

Snezana Jovanova-Mitkovska, Ph.D

Faculty of educational sciences, University "Goce Delcev" Shtip, R.Macedonia
snezana.jovanova@ugd.edu.mk

Abstract: Modern school in the 21 st century passes through numerous transformation processes, conditioned by numerous factors, in all segments, including the organization of teaching.

The modernized system of education (modern teaching technology, the application of numerous interactive forms of educational work, the need for higher level of individualization in the teaching process, encouraging the potential abilities of certain pupils, incisiveness, the transfer of the pupil from the position of an object to subject in educational process..), new curricula for certain subjects of one, and for the other side, numerous migration processes, that lead to a reduction in the number of pupils in schools, initiated the issue of specificity, characteristics, barriers, difficulties in the implementation of teaching in combined classes, teaching that requires a specific pedagogical-psychological and didactic-methodical effort from the teacher.

In this paper, we talk about the specificities, characteristics of contemporary teaching of natural sciences and society, taking into account the curricula Cambridge and specificities of work in combined class consisting of two, three or five classes: barriers faced by teachers for her successful implementation, aimed to creating a comfortable, favorable "communities in which is learn", but in new different way.

Keywords: contemporary teaching, direct, indirect form of teaching, combination, integration, more classes

**НАСТАВАТА ПО ПРИРОДНИ НАУКИ И ОПШТЕСТВО И НЕЈЗИНАТА
РЕАЛИЗАЦИЈА ВО КОМБИНИРАНАТА ПАРАЛЕЛКА**

Проф. д-р Снежана Јованова-Митковска

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Р.македонија,
snezana.jovanova@ugd.edu.mk

Резиме: Современото училиште во 21-от век поминува низ бројни трансформациони процеси условени од бројни фактори, во сите сегменти, вклучувајќи ја и организацијата на наставната работа. Модернизираниот систем на образование (современата наставна технологија, примената на бројни интерактивни облици на наставна работа, потребата од повисок степен на индивидуализација во наставниот процес, поттикнувањето на потенцијалните способности на оделни ученици, инклузивноста, преминот на ученикот од позиција на објект во субјект..), новите наставни програми по одделни наставни предмети од една, а од друга страна бројните миграциони процеси кои доведуваат до намалување на бројот на ученици во училиштата, го иницираа прашањето за специфичностите, карактеристиките, препреките, потешкотиите во реализацијата на наставата во комбинирани паралелки, настава која бара специфичен педагошко-психолошки и дидактичко-методски напор од наставникот.

Во трудот се говори за специфичностите, карактеристиките на современата настава по природни науки и општество, имајќи ги во предвид наставните програми по Кембриџ, како и специфичностите на работа во комбинирана паралелка составена од две, три па и пет одделенија; препреките со кои се соочуваат наставниците за нејзина успешна реализација, се во насока на креирање на удобни, поповолни „заедници во кои се учи“, но на еден нов поинаков, поразличен начин.

Клучни зборови: современа настава, директна, индиректна форма на работа, комбинација, повеќе одделенија, интеграција

ВОВЕД

Современиот, модерниот начин на живеење, потребата за што поголема еманципација, самостојност, желбата да се успее, да се задоволат многубројните човекови потреби (егзистенцијалните, збогатување..), условуваат еден од тешко запирливите светски процеси, процесот на миграција, појава забележлива последниве десетина години во Р.М. Познато е од дамнина дека сме миграциски народ, мигрираме на

релација, урбана - рурална средина (внатрешна миграција) која според податоци од Државниот завод за статистика на РМ за 2015 година бележи зголемување за 2,7% во однос на 2014 година, при што зголемен е бројот на мигрирани лица на возраст од 30-64 година за 9 %; надворешна миграција - отселување на цели семејства кои ги напуштаат родните огништа и заминуваат „на печалба“.

Отселувањето, намалениот наталитет, ја условуваат меѓу другото и појавата помал број на запишани ученици во основното образование, што од своја страна води кон затворање на училиштата, намалување на број на наставен кадар, намален број на ученици, формирање на комбинирани паралелки.

Комбинираните паралелки најчесто се карактеристика на руралните средини. Согласно Конвенцијата за детски права, т.е. правото на секое дете на образование, правото на еднаков пристап и еднакви можности во основното образование без дискриминација по било која основа, означува дека секое дете без оглед на тоа во која средина (урбана, рурална) живее, расте, се развива, треба да има еднакви можности за едукација. Тоа право во руралните средини, каде има се помал наталитет, се остварува со основање на комбинирани паралелки.

Да се работи со ученици од различни возрасти, да се создадат услови за напредување на секое дете, да се обезбеди квалитетна едукација е предизвик за секој наставник (искусен, со помало искуство...), посебно денес, кога постојано говориме за воведување на нови иновации, промени во образовниот систем (нови програми, современа наставна технологија, инерактивни модели на наставна работа, поголем степен на индивидуализација во работата, потреба од поттикнување на интризичката мотивација, поинаков третман на ученикот во наставниот процес, бројни значително изменети улоги на наставникот, ...).

ШТО СЕ ТОА КОМБИНИРАНИ ПАРАЛЕЛКИ?

Наставата во основното деветгодишно основно образование во РМ се изведува во основните училишта: централни (урбани, градски) и рурални (подрачни, селски) во паралелки со хомоген т.е. хетероген состав на учениците. Комбинираните паралелки се одредуваат најчесто како паралелки со хетероген состав на ученици т.е. „комбинираната паралелка е возрасен и педагошки развојно хетероген збир на ученици од две или повеќе одделенија со кои работи еден наставник“ (Bognar, L, Matijevic, M., 999:117), т.е. „облик на воспитно-образовна работа во кој наставата е организирана така да во иста училишница еден наставник обучува, оспособува ученици од различна возраст и различни образовни можности“.

Во рамки на овие паралелки можни се следниве модели на комбинација на учениците од различна возраст и тоа:

- а) комбинација на возрасно блиски одделенија (прво до петто одделение)
- б) комбинација на возрасно оддалечени одделенија (прво и четврто одделение)
- в) комбинација на две возрасно соседни одделенија (прво и второто одделение)
- г) комбинација на возрасно наизменични одделенија (прво, трето, второ, четврто и петто одделение)
- д) комбинација на сите пет одделенија (неподелена настава)

Кој модел на комбинација на одделенија ќе постои во основното училиште зависи пред сè од бројот на запишани ученици во конкретните паралелки. Кој модел и да го одбере наставникот има обврска да ги постави учениците во одделението така да им овозможи што подобри услови за работа.

Комбинацијата на повеќе одделенија во една паралелка ја чини работата во истите далеку посложена од организацијата на работа во „чисто“ одделение

Работата со учениците во комбинирана паралелка има посебно значење. Според Цацков, К, Јованова С. (2013), комбинираните паралелки имаат повеќекратно значење и тоа:

- Придонесуваат за поцелосен опфат на децата обврзници за основно образование и воспитание;
- Придонесуваат за намалување на миграционите движења на населението;
- Имаат посебно големо значење и влијание врз општествената средина во која истите работат;
- Го овозможуваат оспособувањето на ученикот за самостојна работа;
- Овозможуваат рационално користење на извори на знаења, расположливи средства и време кое е на располагање за поедини видови на ученички активности.

Меѓутоа и покрај предностите ваквиот начин на работа има и доста потешкотии како:

- На еден час наставникот обработува повеќе содржини од повеќе одделенија, од повеќе наставни предмети, што бара посебен начин на организацијата на нето наставното време;
- Бара поголем ангажман од наставникот како при обработката и реализацијата на наставните содржини така и во концепирањето и градењето на учениковата заедница;

• Потешко се одржува дисциплината во работата со учениците и потешко е да се обезбеди успех во работата на сите одделенија.

Имајќи ги во вид современите наставни програми, посебно програмите по Кембриџ (математика, природни науки), како и осовременувањето во организацијата на наставната работа, наставникот кој работи во комбинираната паралелка се соочува со низа на ситуации кои бараат од него нови сознанија, проширени, продлабочени сознанија од различни научни области, барање на нови извори на информации; бараат искуство, желба, мотивација да успее, да се соочи со предизвиците, да истрае.

Бројни прашања и дилеми се поставуваат пред наставникот (Како да се разместат учениците во одделенијата и одделенијата во паралелката? Дали наставата да се реализира во една, две, или една и пол смена?

Пред да ја започне работата во паралелката клучни се и прашањата кои се однесуваат на: распоредот на одделенијата во училиштата; изготвување на соодветен распоред на часови, т.е. распоредот на наставните предмети по одделенија за еден наставен час, при што посебно внимание треба да посвети на тоа да не дојде до преоптовареност на учениците со полесни и потешки предмети; работата во едно одделение да не ја попречува работата во други одделенија во паралелката; распоредот на часови да биде изготвен така да има доза на флексибилност т.е. да се овозможи изведба на промени во текот на реализацијата поради условеноста на темпото на напредување на учениците, природата на обработените содржини, интересите на учениците, условите на работа; да се имаат во вид можностите за организирање на самостојна работа на учениците; да направи темелна подготовка за наставниот час/часови во паралелката во конкретните денови, да развие способност за препознавање на битното од не битното; да развие способност за наизменична посредна и непосредна комуникација со учениците од различни возрасти; да определи начини на водење на учениците во паралелката: авторитарски, демократски, лесен фер; да определи конкретни дидактички стратегии “збир на постапки со кои се сака да се постигне посакуваната цел, цели на учење“, т.е. да направи правилна дистрибуција на времето за реализација на директната со индиректната настава во текот на еден наставен час, настава во која ефикасно ќе се ангажирани сите ученици.

Главна водилка на тој пат за наставникот секогаш треба да биде „да се одбере она што е најдобро за остварување на што подобар успех на учениците“.

„Наставниот час во комбинирана паралелка поминува низ повеќе фази кои чинат органско единство, чиј број зависи од повеќе фактори како: број на одделенија во паралелката, структурата на одделенијата т.е. возраста на учениците, типот на наставниот час по одделенија, тежината и специфичноста на содржините кои се обработуваат, формите, методите и средствата со кои се реализира наставната содржина и сл.“ (Цацков, К, Јованова, С., 2013:?)

При планирање, организација и реализација на наставните часови во комбинирана паралелка, наставникот секогаш го има во вид познатото дидактичко правило: еден наставен час, една наставна единица, без оглед за каков вид на паралелка се работи, што од своја страна води кон рамномерно оптоварување на учениците за време на еден наставен час и работен ден, поедноставување на подготовката, воведување на подобра динамика на часот, како и почитување на дидактичкото правило: колку помали ученици толку подолго времетраење на директната настава. Во зависност од бројот на одделенија во паралелката т.е. доколку има три или повеќе одделенија, наставниците прават исклучок од ова правило, т.е. на еден наставен час може да се обработуваат повеќе нови наставни единици при што посебно внимание се обраќа на изборот на наставната единица, нејзината тежина, обемноста и сложеноста.

При изготвување на подготовката за реализација на наставните часови, наставникот врши проекција на микроцелините на наставниот час за секое одделение посебно (се разработуваат дидактичко методичките елементи на наставните единици за секое одделение, како посебни самостојни целини), но и макроартикулација на наставниот час за сите одделенија (се однесува на дидактичко-методичкото осмислување и утврдување на конкретна артикулација на наставниот час на ниво на паралелка во кои треба да биде видлива измената на директната и индиректната настава по одделенија и нивното времетраење).

Подготовката за реализација на работниот ден, наставникот ја базира на претходно изготвениот годишен план, врз основа на изготвените тематски планови, како и врз основа на своите сознанија, можности за апликација на бројните дидактички стратегии како: активно учење, решавање на проблеми и истражување, корелативно интегративните концепти, интегрираната настава, проектната настава, игрите и симулациите (натпреварувачки, колаборативни, симулации на некои ситуации од секојдневниот

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

живот, режирање на ситуации) како и примената на различните социјални облици на работа (работа во пар, група) а особено можностите и карактеристиките на самостојната индивидуална работа.

Техничко решение на подготовката може да биде различно, важно е истата да дава можности за ефикасна ангажираност на сите ученици, во истата да е назначена правилната смена на директната индиректната настава

Покрај обврската за изготвување на детален план за изведување на работниот ден во комбинираната паралелка, наставникот се соочува со уште мноштво на задачи: водење на педагошката документација како и можност за следење на стручно-теориските препораки за работа во комбинирано одделение, како и примена на компјутерската технологија со помош на која треба да се реализираат 30 % од наставните часови.

Во комбинираните паралелки, со исклучоци, наставниците се соочуваат и со низа проблеми кои се однесуваат на материјално техничката опременост во училищата - лошо греење, дотраена инсталација, недоволна опременост со наставни средства и помагала, немање на интернет и сл .

Сето тоа бара соодветна стручна компетентност на наставникот, негови организациски способности, креативност и стручна автономност.

НАСТАВАТА ПО ПРИРОДНИ НАУКИ И НЕЈЗИНАТА РЕАЛИЗАЦИЈА ВО КОМБИНИРАНАТА ПАРАЛЕЛКА

Во Р.М пред неколку години, се внесоа промени во наставните планови и програми за основното деветгодишно образование, поконкретно се внесоа нови наставни програми, или познати како програми по Кембриџ, за наставните предмети природни науки и математика, со кои настана една од најкрупните реформи во образовниот систем. Со воведувањето на овие програми всушност настана промена, т.е. замена на наставниот предмет Запознавање на околината со предметот Природни науки.

Наставната програма по природни науки од прво до шесто одделение се реализира со фонд од 2 часа неделно, односно 72 часа годишно. Содржи збир на развојни цели од областа на природните науки во кои детално е образложено што ученикот треба да знае, стекне, формира во конкретната година од тој наставен предмет. Истата им овозможува на учениците полесен напредок од едно во друго одделение.

Во наставната програма по природни науки опфатени се четири содржински области:

- Научно истражување,
- Биологија,
- Хемија и
- Физика.

Наставните програми по природни науки во себе ги инкорпорираат програмските теми, целите што треба да се постигнат, наставните содржини, клучните поими содржани во наставната содржина, како и активностите и методите што можат да се применат за нивна успешна реализација. Клучни карактеристики на овие програми се тоа што се имплементира спирална наставна програма според која учениците учат одредена тема, а потоа, по некое време со помош на наставникот се навраќаат на старата тема и ја изучуваат на повисоко ниво. Со помош на овој начин учениците го повторуваат она кое го имаат усвоено, т.е истото е база за градење, надградување, усвојување на ново знаење.

Во наставните програми од наставниот предмет Природни науки предвидени се следните програмски теми за обработка:

Природни науки	Прво одделение	Второ одделение	Трето одделение	Четврто одделение
Теми	<ul style="list-style-type: none"> • Ние • Живеење и растење • Произведување звуци • Туркање и влечење • Од што е направено • Одгледување растенија 	<ul style="list-style-type: none"> • Вселена • Разгледување карпи • Електрична енергија • Светлина и темнина • Промена на материјалите • Растенијата и животните околу нас 	<ul style="list-style-type: none"> • Животни процеси • Одржување на здравјето • Вовед во сили • Сетила • Материјали • Растенија што цутат 	<ul style="list-style-type: none"> • Живеалишта • Цврсти материи, течности и газови • Правење струјни кола • Како работат магнетите? • Скелет и мускули • Звук

При реализацијата на наставата од овој наставен предмет наставникот се води од неколку принципи:

- Принцип на автономност – наставникот ја организира работата во согласност со постојните материјално технички услови во кои се наоѓа училиштето;

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- Принцип на ученичка самоактивност, диференцијација и индивидуализација на наставната работа (во комбинирана паралелка бројот на учениците секогаш е многу помал, индивидуалните разлики се уште повидливи, а сето тоа бара издиференциран пристап во работата со учениците);
- Принцип на континуирано следење на индивидуалниот развој на ученикот - при планирање на наставната работа се води сметка истата да е сообразена со можностите и потребите на учениците;
- Принцип на вертикална и хоризонтална интеграција - вертикална се мисли на проширување и надоградување на знаењата стекнати во претходниот период, како и темелите за понатамошно проширување на знаењата, примена на искуствата и формирање на ставови. Со хоризонталната интеграција се овозможува интегрирање на содржините од различни наставни предмети кои меѓусебно се надополнуваат, како и интегрирање на цели и исходи од учењето.

Структурата на наставната програма по природни науки е таква што овозможува успешна имплементација на т.н. вертикална интеграција.

Пример:

Пример на прогресија низ рамката на наставната програма по предметот природни науки

Прво одделение	Шесто одделение
<p>Научно истражување: Планира истражувачка работа Предвидува.</p> <p>Биологија: Луѓе и животни Препознава и именува главни надворешни делови на телото.</p> <p>Хемија: Материјали Идентификува карактеристики на различни материјали.</p> <p>Физика: Сила Препознава дека постои причина кога нештата се забрзуваат, забавуваат или ја менуваат насоката.</p>	<p>Научно истражување: Планира истражувачка работа Предвидува со користење на научно знаење и разбирање.</p> <p>Биологија: Луѓе и животни Користи научни имиња за некои поголеми органи на системите на телото. Ја идентификува положбата на поголемите органи во телото. Ги опишува главните функции на поголемите органи на телото. Објаснува како функциите на поголемите органи се од суштинска важност.</p> <p>Хемија: Материјални промени Прави разлика помеѓу повратни и неповратни промени.</p> <p>Физика: Сили и движење Препознава триење (вклучувајќи отпорност на воздухот) како сила која може да влијае на брзината со која предметите се движат и која понекогаш го запира движењето на предметите.</p>

Слика бр. 1: Пример на прогресија низ рамката на наставната програма по предметот природни науки, <http://bro.gov.mk/docs/Cambridge/prirachnici/Primary%20Science%20Teacher%20Guide%202014.pdf>, преземено, декември, 2016

Ваквата прогресија низ рамката на наставната програма по природни науки му овозможува на наставникот кој работи во комбинирана паралелка, при определување на микроартикулацијата на наставниот час да примени поинаков методички пристап, согласно кој учениците од погорните одделенија ќе добијат улога, улога на поучувачи (утврдување на претходно обработената наставна содржина од природни науки за нив и содржина која би била нова наставна единица за учениците од помалите одделенија), што би значело имплементација на директната настава со две одделенија истовремено. Можно е примена и на индиректната настава на самиот старт од наставниот час, по најавата на наставникот за тоа што и како ќе се работи, во зависност се разбира и од бројот на одделенијата во паралелката, условите можностите, од подготвеноста и оспособеноста на учениците за самостојна работа, ...

Примената на научно истражување во наставата по природни науки, можноста за примена на различните дидактички стратегии како: решавање на проблем или активно учење, игра, симулација, за учениците од поголемата возраст кои можат самостојно да истражуваат, исто така е можност за поуспешно планирање, имплементација на на микро и макроартикулацијата на наставниот час т.е. работниот ден. „Првата претпоставка за успешно сознавање се состои во тоа да ученикот појде од она кое ќе го види и чуе, во истражување на многу подлабоки и суштински односи“. (Шарановиќ-Божановиќ, 1989: 89)

Истражувачките пристапи на изучување на наставните содржини се темелат на конструктивистичката образовна парадигма, во чија основа е ставот дека учењето е самостојна активност на поединецот“ (Gage & Berliner, 1998: 103).

Во областа на природните науки секојдневно се доаѓа до нови и нови откритија, нови сознанија. За нивно осознавање потребна е постојана едукација на наставникот, негово усовршување, надградување на неговите стручни, методолошки, дидактичко-методички сознанија, како би можел што поуспешно да им ги

трансферира на учениците, т.е. ги оспособи како и на кој начин да дојдат до тие сознанија, да бидат активни чинители во процесот на создавање.

Истражувачката настава му овозможува на ученикот да ги примени конкретните научни методи, да го постави проблемот, да го примени експерименталниот пристап, да даде критички осврт кон пронајденото решение. Истата овозможува да се почитува и принципот на нагледност – се набљудуваат природните феномени, му овозможува на ученикот да дојде во допир со примарните извори на знаења кои можат да се комбинираат со други секундарни, терцијарни извори, се почитува и принципот на егземпларност. Имајќи во предвид дека комбинираниите паралелки се најчесто сместени во руралните средини, можностите и на учениците и на наставниците за набљудување, воочување на промените кај природните феномени во нивната непосредна, изворна средина се и те како поголеми.

Примената на современите наставни стратегии подразбира востановување на поинаков однос помеѓу наставникот и ученикот. Една од клучните цели на воспитно-образовниот процес е ученик оспособен за самообразование. Тоа подразбира да ученикот воспостави активен однос кон наставните содржини, негова оспособеност за користење на различни извори на знаења, негово осамостојување во учењето. Самостојната работа на ученикот е нешто на кое му се придава посебно внимание кога станува збор за работата во комбинираниата паралелка.

Осмислувањето на задачите за самостојната работа на учениците во комбинираниата паралелка, а со тоа и почитување на принципот на индивидуализација и диференцијација на работата е една од најодговорните, најтешките задачи на наставникот. Тој секогаш поаѓа од возраста на учениците, степенот на нивниот психофизички развој, нивната оспособеност за самостојна работа, видот на содржината за која е планирана ваквата самостојна работа, расположливото време за самостојна работа, поставените цели, очекувања, одредувајќи задачи со различен степен на сложеност. Во наставата по природни науки можна е примена на различни облици на самостојна работа како: работа со учебник; работа со слика; работа со географска карта; работа со разновиден дидактички материјал. Од ученикот се бара да изедува најразлични задачи/активности како: набљудување, експериментирање, читање, пишување на состав, изработка на проектна задача, самостојна подготовка на предвиденото наставно градиво за излагање. Ученикот има можност да самостојно го избере редоследот за изработка на поставените задачи, самостојно да бира средства и техники на работа.

Самостојната работа на учениците води кон: вежбање, утврдување, примена на знаењето, вештините во секојдневните и нови ситуации; овозможува стекнување на нови знаења; развој на работните навики, самодисциплина и е добра можност за подготовка на ученикот за самодукација и перманентно учење.

По завршување на индиректната настава/самостојна работа на ученикот, обврска на наставникот е проверка на резултатите од самостојната работа, исправка на грешките, објаснување на воочени нејаснотии. Со повратната информација учениците би ја добиле потребната поддршка, насока, но што е најважно, не би се изгубила мотивацијата за понатамошно работење. Должината на директна, индиректната работа на наставникот зависи од возраст на учениците, структурата на наставните единици, облиците и средства за работа, типот на часот, сложеноста на ината која се обработува, како и од материјалот кој наставникот го подготвил за работа.

Наставните содржини од наставниот предмет природни науки можат да се интегрираат и со содржини од другите наставни предмети, т.е. можна е хоризонталната интеграција. Тоа му овозможува на наставникот кој ќе работи во комбинираниа паралелка да ги воочи можностите за интегрирање на различните содржини од други наставни предмети со содржина од предметот природни науки, содржините од предметот природни науки ќе го имаат централното место, околу нив ќе корелираат содржини од други наставни предмети, да одреди конкретна дидактичка стратегија која ќе подразбира активна, самостојна работа на учениците, да ги осмисли и истите да ги имплементира, посебно со учениците од повисоките одделенија, кога реализацијата на наставните содржини од помалите одделенија по одделни наставни предмети бараат поактивна позиција и улога, насочување, поттикнување, поучување од наставникот.

Претходно споменатите можности за реализација на содржините од наставниот предмет природни науки во комбинираниите паралелки може да има свој позитивен ефект во сите сфери од развојот на ученикот: когнитивната, конативната, психомоторната сфера. Огромна е улогата на наставникот како креатор, носител и организатор на наставниот процес да ги искористи потенцијалите на овој наставен предмет, неговите содржини, за шрто поуспешна организација на работата во комбинираниите паралелки а во таа насока и постигнување на што поголеми резултати во наставата и успехот на ученикот.ж

ЗАКЛУЧОК

Комбинираните паралелки се нашата реалност во овој современ век, век на транзиции, миграции, промени. Реализацијата на наставниот процес во овие паралелки е навистина сложена, тешка. Бара огромни заложби од наставникот кој истовремено остварува цели, задачи од повеќе наставни програми, остварува бројни улоги, бара негова креативност, истрајност, огромна посветеност. Успехот во работата во комбинираната паралелка зависи од тоа колку сите засегнати страни ќе се вклучат во истата, ќе се вложат во креирање на „заедници во кои се учи“, ќе ги искористат сите поволности и можности кои ги нуди средината, наставните предмети и новите стручно-научни сознанија .

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Vognar, L, Matijevic, M., (1999), *Didactika*, Zagreb: Skolska knjiga
- [2] Вилотијевиќ, М. (1999): *Дидактика 1,2, и 3. књига*, Завод за учебнике и наставна средства и Училишки факултет, Београд
- [3] Gage, N. L., Berliner, D. (1998): *Educational psychology*, Boston: Houghton Mifflin Company
- [4] Продановиќ, Љ. (2002): *Директан рад учитеља са ученицима у комбинованом одељењу*. Београд: Едука, Савез педагошких друштава Југославије.
- [5] Симеуновиќ, В., Спасојевиќ, П. (2009) *Савремене дидактичке теме*, Педагошки факултет
- [6] Ђурашковиќ, Ц. (1985) *Директан рад са ученицима у комбинованом одељењу*. Београд: Бијељина Учитељ
- [7] Цацков, К., Јованова, М.С. (2013), *Методика на наставата по природа и наставата по општество*, Штип: УГД
- [8] Шарановиќ-Божановиќ, Н. (1989): *Теоријске основи сазнавања у настави*, Београд: Институт за педагошка истраживања
- [9] Шпијуновиќ, К. (1988) *Организација рада у комбинованом одељењу*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета
- [10] Шпијуновиќ, К. (2003): *Рационализација рада у комбинованом одељењу*, Ужице, <http://www.bro.gov.mk>